

שונא ישראל או ציוני? אידיאליסם או סוכן?
שקרן או דובר אמת? דמות היסטורית או אגדה?

לורנס איש ערב

ה אורדת כבים. אנחה של צפייה. על הכד מופיע הנוף המרהיב של ארץ-ישראל, במלוא יופיו עוצר-הנשימה, כפי שלא צולם מעולם. ועל רקע הנוף — אדם. בגדים מתנופפים של ערבי, עינים ירוקות של בן-אירופה.

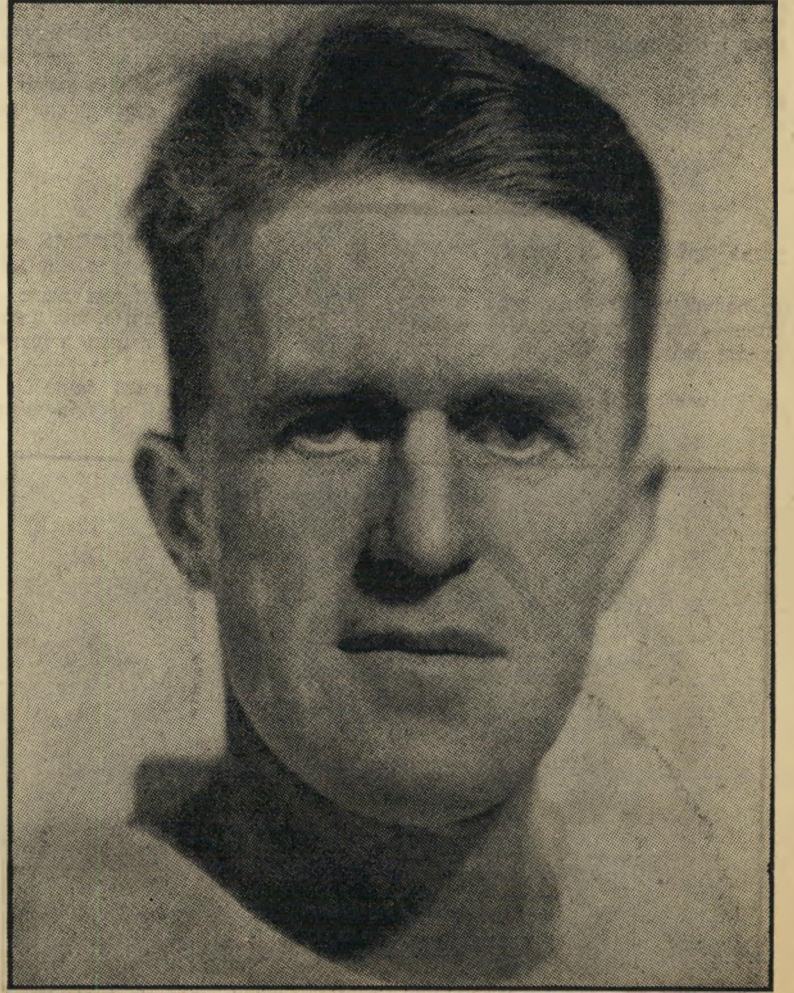
כך נפגש הקהל, מדי ערב, בחשיכה של בית-הקולנוע, עם אחד האישים המרתקים ביותר של הדור האחרון, אדם שהיתה לו השפעה רבה על עיצוב גורלה של ארץ זו. זהו העימות הראשון של האזרח הישראלי עם תומאס אדוארד לורנס, הידוע בציבור כלורנס איש-ערב.

אפשר היה לחשוש (או לקחת) כי תהיה זאת פגישה מחשמלת, שתעורר התפרצות של רגשות אלימים, שתהפוך מאורע ציבורי. ולא רק מפני שרטט זה, שהופק בידי מסיק יהודי שישב פעם בארץ, נראה כסרט תעמולה ערבי. לורנס איש-ערב הוא מעין אכסודוס בעבאיה (אם כי מבחינה אמנותית וספרותית הוא רחוק מאכסודוס כשם שאופרה של ואגנר רחוקה משירי להקת פיקה המרכני).

אלא, קודם כל, מפני שהפרק ההיסטורי המתואר בסרט עורר תמיד את זעמו של הציבור הציוני. עוד לפני עשרים שנה היה סרט כזה מביא להפגנות-מחאה סוערות של חברי תנועת-החרות (או אבותיהם), מאמרי-רוגזה היו ממלאים את העתונות, אימים והשמצות היו מנסרים בחלל. ואילו כיום — מאמרי-ביקורת מנומסים של מבקר קולנוע מקצועיים, ותו לא.

קשה לתאר היכחה חותכת מוז לעובדה כי המדינה ניתקה את עצמה מכל קשר אמיתי לעברה, וגם לעברה הקרוב — להוציא געגועים רומנטיים נכובים בנוסח „היו ימים“, יש הרוצחים את ההיסטוריה במזיד, כמו דויד בן-גוריון, המבקש לבוא במקום אלוהים בפרק הראשון של בראשית. יש הקוברים אותה תחת ערימות של תעמולה, כמו מורים רבים בבתי-הספר. יש ההורגים אותה ברשלנות פלילית, כמרבית אישי-הציבור.

אך לא תיתכן הבנת ההחל לאמיתו (להבדיל מהצגתו התעמולתית) ללא הבנת העבר הקרוב. לא זה בלבד שהמאורעות המוארים בסרט מעסיקים את לבם של מיליוני ערבים סביבנו — הם גם השפיעו במידה רבה על נסיבות לידתה של מדינת ישראל.

במציאות: תומאס אדוארד לורנס, ב"מי שרותו הצבאי"

בסדר: השחקן פיטר אומול. המגלם את לורנס איש ערב

כך או אחרת, אי אפשר להתעלם מן הדמות האגדתית-למחצה הקרויה לורנס איש-ערב. גיבור לאומי או שקרן פאתולוגי?

כן, אבל מיהו לורנס איש-ערב? שום דבר אינו מיטיב להעיד על מהותו של האיש יותר מן העובדה כי כיום — 45 שנה אחרי שהתפרסם שמו לראשונה בעולם, 41 שנה אחרי שירד מן הבמה הציבורית — מוסיפה שאלה זו להעסיק ולהסעיר אנשים בתריסר ארצות. התשובה הניתנת בסרט רחוקה מלהיות ממצה או סופית. האם היה לורנס אידיאליסט טהור או מוכה שגעון-הגדלות? האם היה דובר אמת או שקרן פאתולוגי? האם היה גיבור ללא-יחית או פחדן כרוני? האם היה מגדולי הסופרים של תקופתו או מפברק מקצועי של אגדות על עצמו? האם היה דמות רומנטית מקסימה או גאון של יחסי-ציבור? האם היה משרת נאמן לאידיאליסם ערביים או סוכן ציני של אימפריאליזם בריטי מושחת? בקיצור — האם היה ענק הסטורי אותנטי, אחד האישים הגדולים של המאה ה-20, או גמד חולני, חורש-מוימות וממציא-אגדות?

לדעתי, נכונות כל ההשערות הסותרות האלה גם יחד. אולם תכונות מנוגדות התמזגו באופיו של לורנס, יחד עם הרבה תכונות נוספות. (ואולי מצויות כל התכונות האלה, או רובן, בכל דמות היסטורית גדולה?)

הכוח שדחף את האיש היה תסביך-נחיתות מנומנטלי, שמצא את ביטויו — כפי הרגיל — ביהירות עילאית, בבסתון עצמי מופגן, ביצירת-התבלטות בלתי-רגילה. למולו, התברך בנוסף על כך בשורה של כשרונות מזהירים. בלט ביניהם הכשרון לעשות רושם עמוק וממושך על זולתו. ידיו ברנארד שו הגדיר כשרון זה, בנימה קצת אחרת,

אמת אורי אבנרי

במילים: „שום אדם בן-ימינו, אולי חוץ ממני, לא היה מסוגל כמו לורנס לפתות עתונאים, ואף דיפלומטים, להפיץ שקרים על עצמו.“
על כן קשה כליכך להפריד בין אמת ואגדה בפרשת חייו של איש זה. אולי אין כלל צורך בכך — כי במיקרה זה היתה אמת לאגדה, ואגדה לאמת. והאגדה השפיעה על המאורעות לא פחות מן האמת.
בכל זאת חבל כי שום היסטוריון עיברי לא ניסה עדיין לסנן את האמת ההיסטורית מתוך האגדה של לורנס — כי האיש בא במגע עם היישוב העיברי באחת מנקודות המיפנה הגורליות בתולדות הארץ.

הסודות הנוראים של גיבור

אם מהווה לורנס אתגר להיסטוריון, הריהו יכול לשמש באותה מידה נושא לפסיכו-אנליזה מרתקת. חייו ניראים כתולדות מיקרה קלאסי בספר-לימוד של מדעי-הנפש.
העובדה הקובעת הראשונה קשורה בעצם לידתו. כי לורנס היה בן-בלתי-חוקי. אביו, אנגלי אירלנדי, לא טרח מעולם לשאת את אמו. הסרט מזכיר עובדה זו רק דרך אגב — אך בחייו של לורנס עצמו היתה זאת עובדה מרכזית. לא קל היה לאיש לזכור כי נולד כממור בכריסטינה של 1888, שלוש שנים לפני מותה של אותה מלכה ויקטוריה שנתנה את שמה לתקופת המוסטריות השמרנית הקיצונית ביותר.
הצורך הניצחי להסתיר את נסיבות לידתו, לקבור אותן בים של כובים שונים וסותרים, נתן את הדחיפה הראשונה לחיבת-האגדות (או לשקרנות) שציינה את לורנס. דחיפה שניה היתה טמונה בסטיותיו המיניות — שהוזכרו רק ברמזים דקים מאד בסרט. עובדה נוספת שהשפיעה על חייו מגיל צעיר: קומתו הנמוכה, שהביאה, בין השאר, לפסילתו לשרות קרבי בימי המלחמה (ושהשחקן פיטר אומול, המגלם את דמותו בסרט, לא היה, כמובן, מסוגל לחקותה).
אחת הגרסות, המבקשות לפענח את תעלומת אופיו של לורנס, טוענת כי נקודת-המיפנה בחייו באה בעת הסתגנותו למחנה התורכי בדרעא (היא ארעי התג'כית, עירו